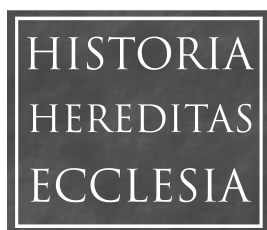

HERMINA ŚWIĘCH-MAŁYSA

KLASZTOR BERNARDYNEK
PW. ŚW. AGNIESZKI
W KRAKOWIE 1459-1788

Klasztor bernardynek
pw. św. Agnieszki w Krakowie
1459-1788

TOM 33

SERIA POD REDAKCJĄ

KS. DR. HAB. ANDRZEJA BRUŹDZIŃSKIEGO, PROF. UPJPII
I DR. HAB. TOMASZA GRAFFA, PROF. UPJPII

MIĘDZYNARODOWY KOMITET REDAKCYJNY:

KS. PROF. DR. HAB. JACEK URBAN – PRZEWODNICZĄCY, POLSKA
MGR. PŘEMYSL BAR, PH.D., CZECHY
JUDR. MGR. GABRIEL LUKÁČ, SŁOWACJA
PROF. DR. HAB. ZDZISŁAW NOGA, POLSKA
PROF. PHDR. JIŘÍ TRÁVNÍČEK, CZECHY
KS. PROF. DR. HAB. ROBERT TYRAŁA, POLSKA
KS. PROF. DR. HAB. ANDRZEJ WITKO, POLSKA
PROF. DARIUS VON GÜTTNER SPORZYŃSKI, AUSTRALIA

Hermina Święch-Małysa

Klasztor bernardynek
pw. św. Agnieszki w Krakowie
1459-1788

WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA

Kraków 2025

Hermina Święch-Małysa
<https://orcid.org/0009-0007-7689-795X>

© Copyright by Hermina Święch-Małysa & Księgarnia Akademicka, 2025

Recenzja
prof. dr hab. Zdzisław Pietrzyk, UJ

Opracowanie redakcyjne
Magda Kowalewicz

Projekt okładki
Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8368-337-9 (druk)
ISBN 978-83-8368-338-6 (pdf)
<https://doi.org/10.12797/9788383683386>

Na okładce wykorzystano obraz Maksymiliana Cerchy
Widok Wawelu od południa (1869)
ze zbiorów Zamku Królewskiego na Wawelu
(nr inwent. 3416), fot. Dariusz Błazewski

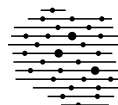
Publikacja współfinansowana przez Fundację im. Świętej Królowej Jadwigi
dla Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych
przez Ministra Edukacji i Nauki w ramach Programu Doskonała Nauka II

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

**Doskonała
Nauka II**

Ten utwór jest dostępny na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe (CC BY 4.0)

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43
e-mail: publishing@akademicka.pl
<https://akademicka.pl>

*Moim Rodzicom
Małgorzacie i śp. Wojciechowi*

Spis treści

Wstęp	9
I. Fundacja klasztoru i kościoła pw. św. Agnieszki w Krakowie i jego kasata w 1788 r.	25
1. Geneza wspólnoty bernardynek w Krakowie	25
a) Działalność Jana Kapistrana w Krakowie	25
b) Pierwsze siedziby tercjarek	31
2. Powstanie klasztoru i kościoła pw. św. Agnieszki	38
a) Fundator Jan Hincza z Rogowa i początki budowy	38
b) Szwedzkie oblężenie Krakowa i proces odbudowy od drugiej połowy XVII w.	53
c) Wyposażenie kościoła	71
3. Kasata klasztoru	90
a) Tło polityczne i działalność prymasa Michała Poniatowskiego w Krakowie	90
b) Zniesienie klasztoru pw. św. Agnieszki	95
II. Przepisy prawne regulujące funkcjonowanie klasztoru	103
1. Reguła Trzeciego Zakonu św. Franciszka zatwierdzona przez papieża Mikołaja IV	103
2. Ustawy papieskie nadane przez o. Gabriela Rangoniego z Werony i inne ustawy przedtrydenckie	111
3. Reforma potrydencka	127
a) Uchwały Soboru Trydenckiego dotyczące klasztorów żeńskich	127
b) Reforma potrydencka i ustawy o. Hannibala Rossellego, komisarza generalnego	134
c) Działalność prowincjała o. Benedykta Gąsiorka	141
4. Uchwały kapituł bernardyńskich i prawne odniesienia do bernardynów	152

III. Życie w klasztorze.	167
1. Rekrutacja do klasztoru.	168
a) Problemy z nazewnictwem	168
b) Pochodzenie terytorialne i stanowe zakonnic	172
c) Powiązania rodzinne wewnątrz wspólnoty klasztornej oraz z zakonnicami z innych klasztorów	223
2. Etapy życia klasztornego.	230
a) Oblóczyny	230
b) Profesja.	245
c) Śmierć i pochówki zakonnic.	249
3. Wydarzenia nadzwyczajne	259
a) Klęski żywiołowe	259
b) Nowe fundacje	269
c) Napad na klasztor.	280
IV. Organizacja wewnętrzna klasztoru i życie duchowe	297
1. Urzędy klasztorne	297
a) Przełożona, wikaria, dyskrety	297
b) Mistrzynie dla probantek, mistrzyni panien świeckich.	328
c) Pozostałe urzędy – furtianka, zakrystianka, szafarka, kanaparka, refektarka, kantorka i infirmerka	338
2. Rodzina klasztorna – rezydentki i służba.	356
3. Spowiednicy i kapelani	360
4. Duchowość	388
V. Źródła utrzymania klasztoru	419
1. Sposób zarządzania sprawami gospodarczymi	419
2. Dochody stałe.	428
a) Posagi zakonnic	428
b) Czyny	435
c) Arendy	441
d) Opłaty od rodziców uczennic i rezydentek.	443
3. Dochody jednorazowe	445
a) Testamenty	445
b) Nadania królewskie i jałmużny	454
4. Wydatki	458
Zakończenie	465
Aneks	471
Bibliografia	623
Spisy ilustracji i tabel.	665
Wykaz skrótów.	669
Summary	671
Streszczenie	675
Indeks osób	679

Wstęp

Bernardynki, czyli Mniszki Trzeciego Zakonu Regularnego św. Franciszka z Asyżu (*Moniales Tertii Ordinis Regularis Sancti Francisci Assisiensis – Bernardinae*), jak oficjalnie brzmi ich nazwa, wywodzą się z rodziny zakonów o duchowości franciszkańskiej. Pod względem historycznym i jurysdykcyjnym wspólnoty franciszkanów dzielą się na trzy osobne grupy. Pierwszy Zakon obejmuje Braci Mniejszych, Braci Mniejszych Konwentualnych i Braci Mniejszych Kapucynów. Do Drugiego Zakonu przynależą Siostry Klaryski, do Trzeciego zaś – Franciszkański Zakon Świecki oraz Trzeci Zakon Regularny, czyli m.in. wspólnoty sióstr bernardynek, będące najstarszym zakonem żeńskim powstałym na terenie Polski, choć pod względem odniesień prawnych i ideałów wcielanych w życie codzienne sięgające swymi korzeniami jeszcze czasów grup braci i sióstr od pokuty organizowanych pod wpływem działalności św. Franciszka z Asyżu¹.

Celem niniejszej pracy jest ukazanie dziejów pierwszego klasztoru bernardynek na ziemiach polskich, a także zamieszkujących go sióstr. Klasztor

¹ *Źródła Franciszkańskie. Pisma świętego Franciszka. Źródła biograficzne świętego Franciszka. Pisma świętej Klary i źródła biograficzne. Teksty ustalające normy dla braci i sióstr od pokuty*, red. R. Prejs, Z. Kijas, Kraków 2005, s. 2355-2356; S. Chodyński, *Bernardynki*, [w:] *Encyklopedia kościelna*, t. 2, red. M. Nowodworski, Warszawa 1873, s. 227-229; B. Migdał, *Bernardynki*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 2, red. E. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski, Lublin 1976, kol. 315; J. Bar, *Polskie zakony*, „Prawo Kanoniczne” R. 4, 1968, nr 1-4, s. 438-439; W. F. Murawiec, *Bernardynki warszawskie*, „*Analecta Cracoviensia*” 1997, t. 29, s. 575-576; Z. Pietrzyk, „*Uciekamy się do świątobliwości Wasi Ojca i Pana naszego*”. Przyczynek do dziejów ss. bernardynek warszawskich w XVII wieku, [w:] *W służbie Bogu i społeczeństwu. Zakony na ziemiach polskich w XVI-XIX wieku*, red. D. Kupisz, Radom 2004, s. 45-50; A. E. Kędracka, *Łowickie bernardynki*, Łowicz 2005, s. 5-6; A. K. Sitnik, *Geneza bernardynek w Polsce*, „*Przegląd Kalwaryjski*” 2007-2008, t. 11-12, s. 209-221; idem, *Fundacje na rzecz bernardynek w Polsce w jej granicach historycznych od XV do XX wieku*, Kalwaria Zebrzydowska 2021, s. 33, 46-47.

nosił wezwanie św. Agnieszki i znajdował się w Krakowie, na przedmieściu Stradom, w pobliżu tzw. Mostu Królewskiego. Losy mieszanek konwentu przez ponad trzy wieki nierozdzielnie związane były zarówno z historią miasta, jak i lokalnego Kościoła. Datę początkową zakresu niniejszej pracy wyznacza rok 1459, kiedy z inicjatywy hojnego fundatora i dobrodzieja Jana Hinczy z Rogowa rozpoczęto wznoszenie świątyni oraz pierwszych klasztornych zabudowań. Należy jednak zaznaczyć, iż geneza wspólnoty sięga nieco wcześniej i ściśle łączy się z pobytem św. Jana Kapistrana w Krakowie – pod wpływem jego płomiennych kazań i siły oddziaływania oddolnie gromadzące się grupy pobożnych kobiet zapragnęły bowiem prowadzić życie wspólnotowe w pobliżu klasztoru braci. Z kolei za datę końcową rozprawy przyjęto rok 1788. Jest to czas, w którym z inicjatywy prymasa Michała Poniatowskiego, pełniącego równocześnie urząd administratora biskupstwa krakowskiego, przeprowadzono kasatę klasztoru św. Agnieszki, a bernardynki zmuszono do przeniesienia się do konwentu św. Józefa, znajdującego się przy obecnej ul. Poselskiej. W pracy zasygnalizowano jedynie los poklasztornych zabudowań, które wielokrotnie zmieniały właścicieli i przeznaczone zostały na cele użytkowe. Starania podejmowane od 1923 r. przez społeczny Komitet Obywatelski celem zebrania środków na wykup kościoła z rąk prywatnych, jego odnowienie i ponowne przywrócenie funkcji sakralnych nie będą jednak omawiane, gdyż ich przebieg wykracza poza wyznaczone ramy czasowe.

Za podjęciem nakreślonego tematu przemawia dotychczasowy brak całościowego opracowania prezentującego dzieje stradomskiego konwentu. Praca więc w swym założeniu jest próbą wypełnienia tej luki i ukazania wieloaspektowego bogactwa oraz spuścizny bernardynek od św. Agnieszki, poprzez swą działalność trwale wpisanych w pejzaż zarówno Krakowa, jak i Kazimierza, a także oddziałujących na ich mieszkańców.

Bibliografia opracowań poświęconych podejmowanej tematyce nie jest zbyt obszerna. Możliwe, iż czynnikiem zniechęcającym potencjalnych badaczy była fragmentaryczność zachowanych źródeł o proveniencji typowo klasztornej. Z pewnością do ich rozproszenia i niekompletności przyczyniły się klęski żywiołowe, przymusowe ucieczki spowodowane zniszczeniami wojennymi czy zagrożeniem ze strony szerzącej się zarazy, a także sama kasata.

W tym miejscu należy wskazać i pokrótce scharakteryzować dostępną bibliografię prac poświęconych dziejom stradomskiego konwentu. Spośród autorów, którzy sięgnęli po wspomnianą tematykę należy wymienić Marcela Nałęcz-Dobrowolskiego († 1959), który w swym opracowaniu, wydanym w ramach serii *Biblioteka Krakowska* w 1906 r., omówił pokrótce architekturę kościoła pw. św. Agnieszki oraz niektóre wydarzenia z historii klasztoru, jak

zbrojny napad Aleksandra Koniecpolskiego w 1612 r.² W tym miejscu warto zaznaczyć, iż okoliczności najazdu były na tyle intrygujące, iż w dostępnej literaturze mocniej wybrzmiewa historia uprowadzenia panien Dębińskich niż dzieje samej wspólnoty bernardynek. Do dzieł w całości poświęconych napaści lub traktujących o niej na marginesie należą opracowania Jerzego Mycielskiego³, ks. Stanisława Bednarskiego⁴, praca Stanisława Salmonowicza, Janusza Szwai i Stanisława Waltośa na temat wydarzeń kryminalnych w Krakowie⁵ czy artykuł Edyty Bezzubik dotyczący porwania panien w okresie staropolskim⁶.

Wśród autorów, którzy w swych pracach poświęconych historii Zakonu Braci Mniejszych Obserwantów w Polsce nawiązywali do dziejów bernardynek w Polsce, w tym także klasztoru św. Agnieszki, i ich kontaktów z klasztorem św. Bernardyna ze Sieny, należy wymienić o. Czesława Bogdalskiego († 1935)⁷, ks. Kamila Kantaka († 1976)⁸ i o. Hieronima Eugeniusza Wyczawskiego († 1993)⁹. Ten ostatni poświęcił ponadto osobny artykuł na krótką charakterystykę dziejów kościoła i klasztoru św. Agnieszki (artykuł zawarto w opracowaniu dotyczącym wspólnot bernardyńskich w Polsce); w swoim tekście umieścił także podstawową bibliografię oraz wykaz źródeł rękopiśmiennych¹⁰. Bernardyński historyk o. Romuald Gustaw († 1976) w 1947 r. wydał monografię klasztoru pw. św. Józefa, w której nakreślił genezę wspólnoty bernardynek w Krakowie, omówił początki konwentu św. Agnieszki, zaangażowanie Teresy Zadzikówny w fundację drugiego konwentu, położonego w obrębie murów miejskich, a także opisał proces kasaty i połączenia obu wspólnot¹¹. Podjął też prace związane z uporządkowaniem zasobu archiwum

² M. Nałęcz-Dobrowolski, *Kościół i klasztor św. Agnieszki w Krakowie*, Kraków 1906, Biblioteka Krakowska, nr 34.

³ J. Mycielski, *Porwana z klasztoru. Kartka z dziejów obyczajowych Polski XVII wieku*, Kraków 1886.

⁴ S. Bednarski, *Stosunki kardynała R. Bellarmina z Polską i Polakami. Na podstawie korespondencji*, Kraków 1928.

⁵ S. Salmonowicz, J. Szwaja, S. Waltoś, *Pitaval krakowski*, Kraków 1968, s. 133-140.

⁶ E. Bezzubik, *Rapt w okresie staropolskim*, „*Studia Podlaskie*” 1999, t. 9, s. 65-72.

⁷ C. Bogdalski, *Bernardyni w Polsce 1453-1530*, t. 2: *Zakonnicy tego okresu*, Kraków 1933.

⁸ K. J. Kankak, *Bernardyni polscy*, t. 1: 1453-1572, Kraków 1933; idem, *Bernardyni polscy*, t. 2: 1573-1795-1933, Kraków 1933; K. Kankak, J. Szablowski, J. Żarnecki, *Kościół i klasztor oo. Bernardynów w Krakowie*, Kraków 1938, Biblioteka Krakowska, nr 96.

⁹ H. E. Wyczawski, *Bernardyni polscy*, t. 3: 1772-1946, Kalwaria Zebrzydowska 1992.

¹⁰ Idem, *Kraków – św. Agnieszka*, [w:] *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. idem, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 517-519.

¹¹ R. Gustaw, *Klasztor i kościół św. Józefa ss. Bernardynek w Krakowie 1646-1946*, Kraków 1947, Biblioteka Krakowska, nr 105. Drugie wydanie pracy, poszerzone o najnowsze dzieje klasztoru, wydał w 2013 r. o. Aleksander Krzysztof Sitnik: R. M. Gustaw, A. K. Sitnik, *Klasztor i kościół św. Józefa ss. Bernardynek w Krakowie 1646-2009*, Kalwaria Zebrzydowska 2013.

klasztornego, w skład którego weszły archiwalia wytworzone przez konwent św. Józefa oraz przezeń przejęte z dwóch skasowanych domów: św. Agnieszki oraz św. Kolety. W wyniku tych działań o. Romuald Gustaw wraz z Kazimierzem Kaczmarczykiem opracował w latach 1937-1943 katalog archiwum, przeznaczony początkowo do użytku wewnętrznego¹², a opublikowany dopiero w 1970 r. w czasopiśmie „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”¹³. Katalog stanowi podstawową pomoc dla historyka rozpoczynającego kwerendę w klasztorным archiwum.

O samej kasacie konwentu bernardynek na tle ogólnej sytuacji politycznej doby Oświecenia, ze szczególnym uwzględnieniem losów krakowskich wspólnot zakonnych, żeńskich oraz męskich, pisał ks. Władysław Chotkowski († 1926) – na uwagę zasługuje zwłaszcza jego praca z 1918 r., poświęcona kościelnym spustoszeniom w Krakowie¹⁴. Z kolei sylwetka Jana Hinczy z Rogowa, fundatora m.in. stradomskiego klasztoru bernardynek, oraz jego szeroka działalność polityczna na dworze Władysława Jagiełły nakreślona została w publikacjach autorstwa Bożeny Czwojdrak¹⁵.

Początek wspólnoty bernardynek oraz proces powstawania ich konwentów na ziemiach polskich, w tym formowanie się wspólnoty św. Agnieszki, znalazły się w kręgu naukowych zainteresowań o. Aleksandra Krzysztofa Sitnika OFM¹⁶. Do tych aspektów odnosi się także artykuł Patrycji Gąsiorowskiej, opublikowany w pracy zbiorowej dotyczącej zakonów mendykanckich

¹² J. Nastalska-Wisnicka, M. Trojnacka, *Ojciec Romuald Gustaw. Uczony – bibliotekarz – dyrektor – człowiek*, [w:] *W służbie nauki, wychowania i wartości. Szkice biograficzne o lubelskim środowisku naukowym*, red. R. Skrzyniarz, M. Łobacz, B. Borowska, Lublin 2015, s. 194.

¹³ R. Gustaw, K. Kaczmarczyk, *Katalog archiwum klasztoru sióstr bernardynek przy kościele św. Józefa w Krakowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1970, t. 20, s. 5-94.

¹⁴ W. Chotkowski, *Ksiądz Prymasa Poniatowskiego spustoszenia kościelne w Krakowie. Przyczynek do dziejów Uniwersytetu w Krakowie*, Kraków 1918.

¹⁵ B. Czwojdrak, *Jan Hincza z Rogowa – rycerz królowej Zofii*, [w:] *Faworyci i opozycjoniści. Król a elity polityczne w Rzeczypospolitej XV-XVIII wieku*, red. M. Markiewicz, R. Skowron, Kraków 2006, s. 61-66; B. Czwojdrak, *Miłość i polityka w kręgach dworu królewskiego – królowa Zofia Holszańska i jej rycerze*, [w:] *Miłość w czasach dawnych*, red. B. Możejko, A. Paner, Gdańsk 2009, s. 121-129; B. Czwojdrak, *Paulini w Dankowie – nieudana fundacja Jana Hinczy z Rogowa*, [w:] *Veritati serviens. Księga pamiątkowa Ojcu Profesorowi Januszowi Zbudniewkowi ZP*, red. J. Dziegielewska [et al.], Warszawa 2009, s. 365-368; B. Czwojdrak, *Rogowscy herbu Działosza podskarbiowie królewscy. Studium z dziejów możnowładztwa w drugiej połowie XIV w. i XV w.*, Katowice 2002; eadem, *Wiarygodność wpisów obituarnych w nekrologach krakowskich klasztorów mendykanckich w średniowieczu*, [w:] *Mendykanci w średniowiecznym Krakowie*, red. K. Ożóg, T. Gałuszka, A. Zajchowska, Kraków 2008, s. 75-81; B. Czwojdrak, *Zofia Holszańska. Studium o dworze i roli królowej w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa 2012.

¹⁶ A. K. Sitnik, *Geneza bernardynek...*, s. 209-221; idem, *Fundacje na rzecz bernardynek w Polsce w jej granicach historycznych od XV do XX wieku*, Kalwaria Zebrzydowska 2021.

w średniowiecznym Krakowie¹⁷. Gąsiorowska jest również autorką biogramu Zofii *Reginy* Tarnowskiej, jednej z bardziej wpływowych bernardynek z konwentu św. Agnieszki, żyjącej na przełomie XV i XVI stulecia; biogram opublikowano w *Polskim Słowniku Biograficznym*¹⁸. Należy dodać, iż w monografii poświęconej krakowskiemu konwentowi klarysek przy kościele św. Andrzeja Gąsiorowska odniosła się do wzajemnych powiązań, zwłaszcza rodzinnych, między przedstawicielkami tych dwóch wspólnot¹⁹. Z kolei zaangażowanie stradomskich zakonnic na polu edukacyjnym zostało przedstawione w pracy Anny Szylar: scharakteryzowała ona działalność wychowawczą prowadzoną przez małopolskie konwenty sióstr w okresie potrydenckim²⁰.

Fundamentalne znaczenie dla zgłębienia historii żeńskiego życia zakonnego mają jednak publikacje autorstwa s. Małgorzaty Borkowskiej OSB. Wśród nich należy wymienić te, w których bernardynki (w tym wywodzące się z klasztoru św. Agnieszki) przewijają się w szerokim kontekście. Prace s. Borkowskiej dotyczą np. rozumienia pojęć i zjawisk odnoszących się do życia codziennego zakonnic²¹, praktykowania ślubu ubóstwa²², powiązań rodzinnych z siostrami z klasztoru św. Józefa²³, rekrutacji do zakonu²⁴, wdrażania reformy potrydenckiej²⁵, stanu zachowania klasztornych źródeł²⁶, a przede wszystkim składu osobowego wspólnoty, opracowanego m.in. na podstawie zachowanej

¹⁷ P. Gąsiorowska, *Początki klasztoru św. Agnieszki (bernardynek) w Krakowie. Rekonesans badawczy*, [w:] *Mendykanci w średniowiecznym...*, s. 113-130.

¹⁸ Eadem, *Tarnowska Zofia w zakonie Regina h. Leliwa* (zm. 1548), [w:] *Polski Słownik Biograficzny* [dalej: PSB], t. 52, red. A. Romanowski, Kraków 2018, s. 365-367.

¹⁹ P. Gąsiorowska, *Konwent klarysek krakowskich do końca XVIII wieku. Studium propozograficzne*, Kraków 2015.

²⁰ A. Szylar, *Działalność wychowawczo-edukacyjna żeńskich zgromadzeń zakonnych w Małopolsce w okresie potrydenckim do 1815 r.*, Kraków 2012.

²¹ M. Borkowska, *Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVII-XVIII wieku*, Warszawa 1996; eadem, *Panny siostry w roli instytucji usługowej. Czego oczekiwało społeczeństwo od klasztoru żeńskiego w XVII i XVIII wieku*, [w:] *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Opole-Wrocław 1996, s. 55-63; M. Borkowska, *Panny siostry w świecie sarmackim*, Warszawa 2002.

²² Eadem, *Propria stubella. Na styku prawa i architektury*, „*Nasza Przyszłość*” 2006, t. 105, s. 279-294.

²³ Eadem, *Powiązania rodzinne wewnątrz wspólnoty zakonnej na przykładzie krakowskich bernardynek*, „*Nasza Przyszłość*” 2005, t. 104, s. 71-85.

²⁴ Eadem, *Geografia rekrutacji do klasztorów benedyktynek w Wielkim Księstwie Litewskim*, [w:] *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų vienuolijos. Istorija ir paveldas*, sudarytoja A. Vasiliausienė, red. V. Kamuntavičienė, Kaunas 2014, s. 37-45.

²⁵ M. Borkowska, *Zakony żeńskie w Polsce w epoce nowożytnej*, Lublin 2010, *Dzieje chrześcijaństwa Polski i Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, 2. Wiek XVI-XVIII, 8.

²⁶ Eadem, *Łatanie pamięci, czyli rzecz o klasztornym kronikarstwie retrospektywnym*, „*Znak*” R. 47, 1995, nr 480 (5), s. 103-110.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archivum Apostolicum Vaticanum (AAV)

Cong. Riti, Processus 632, Cracovien. Canonisationis Beati Joannis Cantii processus in specie Cracoviae constructus.

Fondo Borghese II, 227, k. 254-254v, [List Ezmarii Barbary Maciejowskiej, przełożonej św. Agnieszki z Krakowa].

Fondo Borghese II, 232, k. 40, [List nuncjusza Claudio Rangoniego z 13 sierpnia 1605 r.].

Fondo Borghese II, 427, k. 21v.

Archivum Generale Ordinis Carmelitarum (AGOC)

ms. 304f.

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD)

perg. 2954.

perg. 6836.

sygn. 752, Listy do Tomasza Zamoyskiego od różnych 1605-1633.

Archiwum Krakowskich Klarysek (AKK)

rkps A 36, Akta klarysek krakowskich z lat 1564-1747.

rkps A 43, Regestrum monialium ab anno 1584.

rkps A 907, Liber mortuorum.

Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej (AKKK)

rkps Acta actorum, t. 11.

rkps Acta actorum, t. 12.

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (AKMKr.)

rkps Acta Administratorialia Cracoviensia (AAdm), Vol. 1, 15.

rkps Acta Episcopalia Cracoviensia (AEp), Vol. 3-4, 7, 10, 13, 19, 32-33, 35, 38-39, 53, 63, 99, 117.

rkps Acta Officialia Cracoviensia (AOff), Vol. 2-4, 8, 11, 13-15, 17, 19-21, 23-27, 30, 32, 34-36, 39, 41, 43-44, 47-48, 52, 54-57, 59-62, 70, 73-74, 76-77, 81-85, 87, 95-96, 98, 102, 108, 112, 116, 123, 150, 155-156, 166, 171, 176-178, 180, 185, 189, 192.

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK)

Acta Castrensia Bieciensia (Castr. Biec.), t. 177, 184, 223, 232.

Acta Castrensia Cracoviensia (Castr. Crac.), t. 39, 41, 75, 105, 135, 168, 170, 177-178, 180, 183, 185, 187, 190, 192, 205, 211, 216, 224-225, 228-232, 234, 236-238, 248, 253-255, 262-263, 265, 267, 271-273, 275-276, 278, 280-282, 284-286, 289, 292, 296-297, 300, 303-304, 310, 315-316, 318-320, 322, 325, 328, 331-332, 334, 337-338, 340-341, 346, 353, 355-360, 365, 372-373, 375, 377-379, 382, 389, 395-396, 849, 909-912.

Acta Castrensia Cracoviensia Relationes (Castr. Crac. Rel.), t. 34, 36, 38, 40-41.

Acta Terrestria Cracoviensia (Terr. Crac.), t. 43, 158.

Akta klasztorów, kościołów i instytucji religijnych w Krakowie – zbiór szczątków zespołów (zespół 496), Klasztory krakowskie (seria 2), rkps 42, Bernardynki przy kościele św. Agnieszki 1632-1730.

Akta miasta Kazimierza pod Krakowem, rkps K 23, Continuatio actorum consularium Kazimiriensium 1590-1593.

Akta miasta Kazimierza pod Krakowem, rkps K 24, Continuatio actorum d. consulum Kazimiriensium 1593-1595.

Akta miasta Kazimierza pod Krakowem, rkps K 25, Continuatio actorum consularium Kazimiriensium 1595-1597.

Akta miasta Kazimierza pod Krakowem, rkps K 28, Continuatio actorum consularium Cazimiriensium ad Cracoviam 1603-1604.

Akta miasta Kazimierza pod Krakowem, rkps K 32, Acta consularia Casimiriensia 1613-1615.

Akta miasta Kazimierza pod Krakowem, rkps K 36, Acta consularia Casimiriensis civitatis 1623-1626.

Akta miasta Kazimierza pod Krakowem, rkps K 37, Księga radziecka 1627-1629.

Akta miasta Kazimierza pod Krakowem, rkps K 39, Księga radziecka 1634-1637.

Akta miasta Kazimierza pod Krakowem, rkps K 40, Księga radziecka 1638-1641.

Akta miasta Kazimierza pod Krakowem, rkps K 393, Acta scabinalia Kasimiriensia ad Cracoviam... 1606-1612.

Akta miasta Kazimierza pod Krakowem, rkps K 394, Continuatio actorum scabinalium Kazimiriensium 1612-1619.

Akta miasta Kazimierza pod Krakowem, rkps K 395, Acta d. scabinorum Casimirien-sium 1620-1631.

Akta miasta Kazimierza pod Krakowem, rkps K 442, Acta testamentorum Kasimirien-sium sumptu d. scabinorum proprio comparata, 1607-1622.

Akta miasta Kazimierza pod Krakowem, rkps K 443, Acta testamentorum civitatis Ca-simiriensis, 1622-1647.

Akta miasta Kazimierza pod Krakowem, rkps K 444, Testamenty (oryginały i kopie uło-żone alfabetycznie według nazwisk wystawców) 1592-1785.

Akta miasta Kazimierza pod Krakowem, rkps K 886, Akta dotyczące kościołów i klasz-torów kazimierskich i ich stosunków z m. Kazimierzem: augustianów i augustianek przy kościele św. Katarzyny, bernardynek przy kościele św. Agnieszki, kościoła św. Ja-kuba, 1483-1788.

Akta miasta Krakowa, Acta ecclesiarum et monasteriorum Cracoviensium, rkps 3320, Re-gistrum confraternitatis sancti Spiritus anno Domini MDLXVI [in conventu s. Spiri-tus Cracoviae] 1566-1647.

Streszczenie

Klasztor bernardynek pw. św. Agnieszki w Krakowie
1459-1788

Celem niniejszej pracy jest ukazanie dziejów pierwszego klasztoru bernardynek na ziemiach polskich, pw. św. Agnieszki, znajdującego się niegdyś w Krakowie, na przedmieściu Stradom, w pobliżu tzw. Mostu Królewskiego. Losy zamieszkujących go zakonnic przez ponad trzy wieki nierozdzielnie związane były z historią miasta jak i lokalnego Kościoła. Cezurę początkową pracy wyznacza rok 1459, kiedy z inicjatywy hojnego fundatora i dobrodzieja Jana Hinczy z Rogowa rozpoczęto wznoszenie świątyni oraz pierwszych klasztornych zabudowań. Należy jednak zaznaczyć, iż geneza wspólnoty jest nieco wcześniejsza i ściśle łączy się z pobytem św. Jana Kapistrana w Krakowie. Bowiem to pod wpływem jego płomiennych kazań i siły oddziaływania dotychczasowe oddolnie gromadzące się grupy pobożnych kobiet zapragnęły prowadzić życie wspólnotowe w pobliżu klasztoru braci. Za datę końcową przyjęto z kolei rok 1788. W tym okresie z inicjatywy Prymasa Michała Poniatowskiego, pełniącego równocześnie urząd administratora biskupstwa krakowskiego, przeprowadzono kasatę klasztoru, a bernardynki zmuszono do przeniesienia się do konwentu św. Józefa, znajdującego się przy obecnej ul. Poselskiej.

Praca składa się z pięciu rozdziałów. W pierwszym z nich została ukazana geneza wspólnoty bernardynek, związana ściśle z kaznodziejską działalnością św. Jana Kapistrana. Omówiona została pierwotna siedziba tercjarek, która mieściła się w domu przy Bramie Mikołajskiej. Jak się przypuszcza, to jej mieszkanki po przenosinach na przedmieście Stradom stały się zalążkiem przyszłej wspólnoty klasztoru pw. św. Agnieszki. W kolejnej części rozdziału została omówiona sylwetka Jana Hinczy z Rogowa – fundatora klasztoru i kościoła – oraz etapy wznoszenia świątyni. W oparciu o zachowane źródła

pisane i ikonograficzne przedstawiono wygląd zewnętrzny klasztornego kościoła, z zaznaczeniem cezury jaką stanowił najazd wojsk szwedzkich, który przyczynił się do całkowitego zniszczenia pierwotnego założenia, zmuszając zakonnice do tułaczki i szukania tymczasowego schronienia. W następnej kolejności omówiony został proces odbudowy klasztoru oraz wkład, jaki na tym polu miały przełożone konwentu bernardynek. Na podstawie zachowanych inwentarzy, spisanych jako pokłosie wizytacji przeprowadzanych przez prowincjałów Zakonu Braci Mniejszych Obserwantów, przedstawione zostało wyposażenie klasztornego kościoła oraz jego zakrystii. Ostatnią część rozdziału poświęcono tematowi kasaty, przeprowadzonej w 1788 r. z inicjatywy prymasa Michała Poniatowskiego.

W drugim rozdziale omówiono przepisy prawne, na których opierało się funkcjonowanie stradomskiego konwentu bernardynek. W pierwszej kolejności przedstawiono w nim charakterystykę Reguły Trzeciego Zakonu św. Franciszka zatwierdzonej przez papieża Mikołaja IV, a następnie dostosowanej do potrzeb wspólnot klasztornych przez Leona X. Następnie omówiono nadanie klasztorowi ustaw papieskich w 1461 r. przez o. Gabriela Rangoni z polecenia Piusa II, które stanowiły wykładnię prawa stosowaną w codziennym życiu klasztoru oraz – co miało przełomowe znaczenia dla kształtowania losów wspólnoty – wprowadzały obowiązek klauzury. W dalszej części rozdziału scharakteryzowane zostały uchwały Soboru Trydenckiego odnoszące się do żeńskiego życia zakonnego, a także późniejsze dokumenty papieskie dotyczące zachowania klauzury. Jako wyraz tychże postanowień omówiono działalność i sylwetkę o. Hannibala Rossellego, komisarza generalnego, podejmującego pierwsze próby na polu wdrażania reformy potrydenckiej, zarówno w klasztorze bernardynów, jak i bernardynek. Ukazano następnie działalność prowincjała o. Benedykta Gąsiorka, który w myśl nowych przepisów przyjętych przez Sobór Trydencki, zobowiązał zakonnice od św. Agnieszki do złożenia uroczystych ślubów oraz przestrzegania nakazu klauzury. W ostatnim paragrafie rozdziału omówiono jurysdykcyjną zależność klasztoru bernardynek od władz Zakonu Braci Mniejszych Obserwantów.

W trzecim rozdziale przedstawione zostało zagadnienie szeroko pojętego życia w konwencie św. Agnieszki. W pierwszej kolejności scharakteryzowany został kształt stradomskiej wspólnoty poprzez nakreślenie pochodzenia terytorialnego i stanowego tamtejszych zakonnic oraz ich wzajemnych powiązań rodzinnych. Następnie omówiono poszczególne etapy życia klasztornego: wstępowanie do nowicjatu i obłóczyny, składanie profesji, a także okoliczności śmierci zakonnic. W dalszej części rozdziału scharakteryzowano wydarzenia z historii konwentu, które miały bezpośredni wpływ na jego losy, w tym klęski żywiołowe, jak zarazy, powodzie związane z położeniem siedziby w bezpośrednim sąsiedztwie Wisły oraz pożary. Ukazano też

zaangażowanie bernardynek od św. Agnieszki w tworzenie nowych fundacji klasztornych (Tarnów, Wilno, Lublin, Kraków – św. Józef). Ostatnie wydanie z opisanych to zorganizowany w 1612 r. przez Aleksandra Koniecpolskiego i jego towarzyszy zbrojny napad na stradomski konwent.

Tematyka czwartego rozdziału koncentruje się wokół wewnętrznej organizacji klasztoru. Omówiono również strukturę urzędów sprawowanych w konwencie bernardynek oraz zakres ich obowiązków. Podjęta została także próba odtworzenia listy zakonnic pełniących poszczególne urzędy: przełożonej, wikarii, dyskretki, mistrzyni nowicjatu, mistrzyni panien świeckich, furtianki, zakrystianki, kanaparki, szafarki i refektarki. Zaznaczono istnienie tzw. rodziny klasztornej, do której zaliczały się rezydentki, czyli świeckie kobiety osiadłe w konwencie na tzw. dewocji, oraz służba. Ponadto opisano duchową opiekę nad wspólnotą bernardynek, sprawowaną przez bernardynów z sąsiedniego konwentu pw. św. Bernardyna ze Sieny, którzy pełnili obowiązki spowiedników oraz kaznodziejów, oraz księży należących do duchowieństwa diecezjalnego, będących kapelanami klasztornej świątyni pw. św. Agnieszki. W osobnym paragrafie przedstawiono życie duchowo-religijne stradomskich bernardynek oraz ich zaangażowanie w działalność lokalnego Kościoła.

W ostatnim rozdziale pracy omówione zostały źródła utrzymania klasztoru św. Agnieszki, na które składały się dochody stałe oraz jednorazowe oraz sposób zarządzania i nadzoru nad ich sprawami finansowymi. Do regularnych wpływów zasilających budżet bernardynek zaliczono sumy posagowe, czynsze lokowane na dobrach ziemskich, krakowskich i kazimierskich kamienicach oraz jatkach rzeźniczych, kwoty pochodzące z dzierżawy, a także opłaty uiszczane przez rezydentki i rodziny dziewcząt przebywających na edukacji. Wśród nieregularnych typów przychodów wymieniono legaty testamentowe, darowizny królewskie, jałmużny pochodzące od wiernych i dobrodziejów. Na podstawie istniejących źródeł omówiono także przykładowe rodzaje wydatków.

Uzupełnienie pracy stanowią dołączone aneksy. Pierwszy z nich zawiera wykaz bernardynek należących do klasztoru św. Agnieszki, będący poszerzeniem trzeciego rozdziału, w którym zostało przedstawione pochodzenie stanowe i terytorialne tamtejszych zakonnic. Kolejne trzy tabele zamieszczone w aneksie stanowią uzupełnienie piątego rozdziału, poświęconego źródłom utrzymania. Składają się na nie wykazy czynszów przynależnych do klasztoru św. Agnieszki.

Słowa kluczowe: bernardynki, klasztor św. Agnieszki, Kraków

Niniejsza monografia stanowi opracowanie dziejów pierwszego klasztoru bernardynek na ziemiach polskich, pw. św. Agnieszki, znajdującego się niegdyś w Krakowie, na przedmieściu Stradom, w pobliżu tzw. Mostu Królewskiego. Losy mieszkańek konwentu przez ponad trzy wieki nierozdzielne były zarówno z historią miasta, jak i lokalnego Kościoła.

Cezurę początkową pracy wyznacza rok 1459, kiedy z inicjatywy hojnego fundatora i dobrodzieja Jana Hinczy z Rogowa rozpoczęto wznoszenie świątyni oraz pierwszych klasztornych zabudowań. Za datę końcową przyjęto z kolei rok 1788. W tym okresie z inicjatywy prymasa Michała Poniatowskiego, pełniącego równocześnie urząd administratora biskupstwa krakowskiego, przeprowadzono kasatę klasztoru, a bernardynki zmuszono do przeniesienia się do konwentu św. Józefa, znajdującego się przy obecnej ul. Poselskiej.

Należy wyrazić nadzieję, iż zaprezentowana praca ma szansę wypełnić dotychczasową lukę w badaniach nad historią bernardynek z klasztoru św. Agnieszki. Zamierzeniem leżącym u podstaw podjętych poszukiwań naukowych było bowiem pragnienie przywrócenia stradomskim zakonnicom należnej pamięci w powszechnym odbiorze społecznym i ich zaszczytnej pozycji wśród grona żeńskich wspólnot znajdujących się na terenie Krakowa, ugruntowanej przez trzy wieki chwalebnej historii. Pragnieniem autorki było ponadto, by w szerszej świadomości utrwaliło się przekonanie, że spuścizna bernardynek od św. Agnieszki to coś więcej niż jedynie mury świątyni znajdującej się obecnie w posiadaniu parafii garnizonowej czy nazwa ulicy położonej na Stradomiu, w sąsiedztwie ich dawnej siedziby. Zasadne jest więc przywołanie wciąż aktualnych słów Marcelego Nałęcz-Dobrowolskiego, który opisując na początku XX w. zrujnowane w następstwie kasaty wnętrza kościoła i resztki zabudowań konwentu przylegających do jego północnej ściany, zanotował: „Sklepienia krzyżowe lub klasztorne, mroczne, długie korytarze, przypominają jednak co chwila, że to przecież klasztor, i to kiedyś sławny!”.

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

**Dokształcająca
Nauka II**

Fundacja
Św. Jadwigi
dla URPiI w Krakowie

Uniwersytet Papieski
Jana Pawła II
w Krakowie

**WYDAWNICTWO
KSIĘGARNIA
AKADEMICKA**

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8368-337-9

9 788383 168337 9